
Informe sobre els models educatius i estereotips de gènere a la primera infància

Autor: Css. Ciències
Aprovació: Ple, 23 novembre 2020

1. Antecedents

El Consell Valencià de Cultura, en la seua missió de vetlar per la defensa i promoció dels valors culturals, no és aliè a l'educació i la transversalitat de gènere. La psicologia, com una de les ciències socials de la salut, junt amb les ciències pures, i la pedagogia, com a ciència de l'educació, són els pilars sobre els quals es sustenta l'educació. El CVC al llarg dels últims anys ha mostrat la seua preocupació per la transversalitat de gènere mitjançant informes i declaracions, on es fa palesa la reivindicació de l'educació en valors d'igualtat de gènere i la necessitat del pacte social per a l'educació en aquests valors i la prevenció de la violència de gènere. A títol d'exemple podem citar textualment, entre altres, una de les diverses propostes: "*creemos imprescindible recuperar la coeducación y el cuestionamiento del aprendizaje de roles tradicionales Es necesario que en los centros educativos se impulsen lecturas y ejemplos en los que las mujeres tengan papeles importantes asociados a la ciencia, construcción o ingeniería.*"¹

Compareixences més recents, com la de la científica Nuria Oliver, sobre les dones i les carreres científiques, han evidenciat a partir d'estudis contrastats quina és la situació de les dones en aquest camp. Així mateix, l'acte homenatge a l'eminent figura de Margarita Salas va il·lustrar la situació de les dones amb unes prestigioses intervencions sobre l'educació i el gènere. Tot plegat mostra l'interés i la vivor del CVC en totes aquestes qüestions relacionades necessàriament amb l'educació.

2. Raó d'estudi

Els models de gènere no apareixen d'un dia a l'altre en les nostres vides sinó que es van construint des que naixem al llarg de la vida. És necessari reconèixer la infinitat de formes i mecanismes de violència i les estratègies per a prevenir-los i/o reconduir-los. Hi ha certa dificultat perquè les persones relacionen la socialització de gènere i el període dels primers anys de vida. El sistema té els seus mecanismes per a mantenir aquesta situació. En paraules del psiquiatra Luís Rojas Marcos, "*Las conductas violentas no són instintivas, se aprenden. Las semillas de la violencia se siembran en los primeros años de la vida, se cultivan y se desarrollan durante la infancia y comienzan a dar sus frutos malignos en la adolescencia.*"²

1 Informe sobre la percepció cultural de la mujer. La igualdad y la equidad como reto permanente, aprovat al Ple del CVC de 29 de juny de 2015.

2 Rojas Marcos, Luis, (1996), Las semillas de la violencia, S.L.U. Espasa libros.

El que més preocupa als professionals de l'educació és trobar solucions a les actituds que es detecten en l'adolescència, però aquestes actituds sexistes s'han estat gestant al llarg de tota la vida del jovent que les ha viscut de forma propera a l'entorn i adquirides de forma natural sense adonar-se'n.

Per aquest motiu es fa palesa la necessitat d'evidenciar i destacar la primordialitat dels primers anys de vida com uns anys fonamentals per al desenvolupament de les capacitats i habilitats físiques, emocionals, psíquiques i socials, i com un període transcendental per construir una igualtat de gènere per previndre la desigualtat i les agressions. També vore quina és la situació al nostre territori pel que fa les lleis i la gestió de les bones pràctiques. Com es desenvolupa l'educació afectivosexual, basada en el mutu respecte i igualtat, en el procés de socialització dels infants, ja que la interiorització de les normes socials està marcada des del naixement per la dimensió de gènere. Les idees culturals sobre el gènere s'adquireixen des d'edats primerenques. El respecte a l'altre i la no violència s'aprenen amb les pràctiques de les relacions en la família i l'escola. El paper del sistema educatiu, dels docents i la família serà fonamental. Les actituds discriminatòries de les persones adultes faran de mirall per als infants.

3. Objectius

En conseqüència la construcció de la identitat de gènere i el seu origen ens remeten a la primera infància com a pilar indispensable, conèixer quins són els processos a valorar i quina és la situació educativa als diferents àmbits infantils.

- Com construeixen els infants la identitat de gènere, quin és el coneixement i informació sobre el tema així com la divulgació, el tractament adequat d'aquesta informació, la seua consideració i pràctica en la societat educativa i societat en general.
- Com és la socialització a les nostres escoles i la coordinació de les escoles amb les famílies.
- Quines són les bones pràctiques de la diversitat en els processos de socialització dels primers anys de la vida.
- Quins són aquells estereotips que de forma conscient o inconscient perpetuen en la nostra societat la desigualtat entre xiquetes i xiquets que ho seran després entre dones i hòmens.

4. Introducció

Durant les etapes primerenques de socialització els infants aniran construint la pròpia identitat. Diferents agents com l'àmbit familiar, on experimentarà ja un món que l'envolta, li proporcionaran un bagatge de coneixements bàsics i valors ideològics. Els grups d'iguals, que seran els altres xiquets i xiquetes, tot plegat, actuaran com a processos de socialització primària. Per una altra part, els mitjans de comunicació i l'educació seran els altres agents de socialització que actuaran com a processos secundaris.

Per tant, des del moment que naixem estem immersos en una societat que primer de tot serà la família i l'entorn que els transmetrà els valors socials i culturals de la comunitat i encara que no estaran escrits impregnaran la vida i conformaran la identitat personal. En aquests primers moments tots els referents seran les persones que envolten els infants. Més endavant, aquesta experiència s'ampliarà i s'enriquirà amb els altres models de socialització i tenint en compte també com els principis, valors i normes que estan en l'estructura de la societat evolucionen a mesura que canvien les situacions econòmiques polítiques i socials.

La construcció de gènere serà doncs l'origen d'unes normes o expectatives individuals i socials respecte a la resta de membres de la societat. Les persones al llarg del cicle vital rebem uns *inputs* i els anem donant formes. Aquest procés, com hem assenyalat, comença al món dels infants on la família, les dinàmiques escolars i els mitjans de comunicació tot plegat els afectaran, i ho incorporaran i traslladaran a les relacions amb els iguals, els altres xiquets i xiquetes, on la imitació d'uns i d'altres serà un tret característic.

Seran totes unes experiències en comú on es plantejarà, entre altres, la gestió del conflicte, la qual cosa serà determinant: les estratègies de resolució del conflicte de forma no violenta, les destresses de comunicacions interpersonals, les seues formes de regularització, l'empatia i l'assertivitat... Totes aquelles experiències de vida i el desenvolupament de la capacitat de resoldre-les per les vies adequades.

5. L'àmbit educatiu com a procés de socialització

5.1 L'escola i la identitat de gènere

L'escola com a institució és un dels agents de socialització més importants junt amb la família. En edats molt primerenques els infants tenen pautes ja clares perquè les han interioritzades. No obstant, aquesta transcendència de la primera infància està poc estudiada, però els estudis fets assenyalen com la identitat de gènere es construeix a partir del naixement. I cal incidir en aquesta etapa evolutiva tant important en eixa construcció.

El sistema educatiu serà un instrument de valors i actituds a través de la interiorització de la realitat, la identificació amb els rols atribuïts a cada persona i la transmissió d'una generació a l'altra. També es dinamitzarà perquè cada individu el reinterpretarà en funció de les seues vivències i així poder construir la pròpia identitat.

Si fem un poc d'història i es remuntem als anys 70 la necessitat de renovació i readaptació del sistema escolar a un nou sistema productiu va obrir les portes a l'escola mixta. La llei d'Educació de 1970 sols va considerar vàlides les matèries que s'impartien als xiquets, útils per a la vida pública. S'integrava a les xiquetes en un currículum dissenyat per als xiquets i no es donava valor a la cultura de la dona; hi prevalia l'androcentrisme sexista. Abans dels anys 90 ja es va contemplar aquesta situació i es va reflexionar sobre l'alternativa de treballar per la

ruptura dels rols de gènere, d'allò preestablert, per a eixir de la segregació curricular i professional, les bretxes salarials i el repartiment de tasques domèstiques.

L'escola mixta no era la garantia d'una educació per a la igualtat, era més aviat compartir un espai però sense cap anàlisi sobre el sistema. El punt de partida no era el mateix per a elles i per a ells en termes d'equitat.

Per un altra part, cal valorar com el desenvolupament de les criatures està determinat pel sexe, el qual no sempre es correspon amb el seu gènere. El sistema tampoc estava preparat per afrontar aquestes diferències ja que no totes les persones són cisgènere.

Als anys 80, amb el moviment feminista i la renovació pedagògica, es va consolidar la crítica de l'escola mixta i el plantejament de què calia canviar per assolir una societat igualitària i es va determinar que era necessària no només una escola mixta sinó, a més a més, un procés de coeducació. Després, els anys 90 van ser uns anys d'avànços en la definició de les bases essencials del que hauria de ser el model de coeducació.

Aleshores com es construeixen els rols en el sistema educatiu? Per què la feminització i masculinització de les carreres? Per què els rols de comportament de gènere predeterminen moltes decisions i formes d'actuar? Tot això significa que no s'han assolit la igualtat de facto entre dones i hòmens.

5.2 Les lleis

Les lleis ofereixen i estableixen la coeducació i la igualtat, un marc positiu per a l'extensió de forma transversal de la pràctica coeducativa; totes elles necessiten del seu desenvolupament perquè no siguin més institucionals que tangibles. Citem: la Llei contra la violència masclista 1/2004, de 22 de maig, la Llei per la igualtat d'hòmens i dones 3/2007, de 22 de març, la Llei orgànica del 2/2006, de 3 de maig, la Llei 5/2008, de 24 d'abril, dels drets de les dones a erradicar la violència masclista i la Llei orgànica 8/2013, de 9 desembre. L'última modificació de la LOMCE, de 23 de maig del 2018, fa referència a la necessitat del desenvolupament en l'escola dels valors que fomenten la igualtat entre hòmens i dones, així com la prevenció de la violència de gènere.

La competència d'educació a l'Estat Espanyol està descentralitzada, aleshores les Comunitats Autònomes tenen un important marge de decisió pel que fa al desenvolupament de polítiques públiques sobre la matèria. Les lleis reconeixen la necessitat de tractar el sexisme al sistemes educatius i les Comunitats Autònomes són les que compten amb les competències per a desenvolupar-les. La coeducació és una eina d'erradicació del sexisme a les aules segons queda definida en l'esmentada Llei 5/2008, de 24 d'abril. Perquè si no es desenvolupen polítiques públiques que facen possible de manera efectiva aquesta coeducació, la labor legislativa queda en no res. Per una altra part, per aplicar la metodologia de la coeducació és necessària la col·laboració de les famílies.

5.3 Els estereotips dels models de socialització en la primera infància. Què és el denominat currículum ocult?

Es consideren estereotips tots aquells coneixements, actituds i valors que s'aprenen des de la infantesa. Es transmeten de manera implícita al període educatiu i seran origen de nombroses discriminacions. Els estereotips són generalitzacions d'una part del tot, s'aprenen fàcilment perquè estan immersos en les nostres pautes culturals, formen part del comportament no explícit, conformen expectatives, formes de relació, donen valor o desqualifiquen, potencien o limiten activitats, opcions professionals i vitals en un espai i un temps i estableixen rols fixos. I, a més a més, cal tindre en compte la interseccionalitat (gènere, ètnia, classe social), les quals faran que determinades situacions afecten d'una o un altra manera. Rols com el de gènere amb una jerarquia social on allò que s'atribueix als hòmens és més important que allò identificat com a propi de les dones. Es considera que la interseccionalitat està en la base de la discriminació i reforçada per la cultura androcèntrica que invisibilitza les dones i aquesta invisibilitat suposa la interiorització d'un sentiment d'inferioritat social, malgrat l'èxit escolar, i en conseqüència es desaprofita aquest capital humà.

Els termes masculinitat i feminitat estan vinculats amb la qüestió de gènere, La feminització i la masculinització estan directament connectades a la socialització que les criatures reben durant les primeres etapes de vida en l'anàlisi de la construcció de gènere. D'una part, estan les categories biològiques que legitimen un determinat estatus en l'estructura social i que pressuposen una coincidència segons la qual tota persona amb genitals femenins s'identificarà amb gènere femení i el mateix al cas dels masculins. S'assimilen el sexe i el gènere com una mateixa cosa mentre hi ha persones intersexuals que s'escapen. Però el gènere o identitat és una qüestió psicològica segons la qual una persona es sentirà home o dona i pot en ocasions no estar en correspondència a la categoria biològica. El gènere és una construcció social cultural segons un procés de socialització i uns models de referència, que s'aprén i es desaprén. D'ahí la importància de l'anàlisi de la construcció dels rols de gènere i la detecció d'estereotips transmesos als xiquets i xiquetes des del naixement en el procés de socialització. Uns estereotips que, per un altra part, condicionen la igualtat d'oportunitats.

Tal com ens va referir la psicòloga Sandra Molines,³ els estereotips s'aprenen des de la infantesa, ens acostumem a ells i es viuen com a normals de forma inconscient i involuntària. En l'anàlisi de la vida quotidiana es poden observar quantitat d'exemples i apreciar com es naturalitzen certes conductes.

Entre altres, podem assenyalar una relació dels estereotips més habituals:

- la jerarquia social,
- l'ús que es fa del llenguatge en general,

3 Sandra Molines, doctora en Psicologia, compareixent a la sessió de la Comissió de Ciències del CVC realitzada el 7 d'octubre del 2020

-els tipus de joguets, quan es determina l'experiència de joc assignant un tipus de joguet, així com la manca de joguets tecnològics en les xiquetes. A l'àmbit familiar i a l'educatiu es poden trobar un material i també unes infraestructures, com el cas dels patis escolars, que transmeten una informació predeterminada,

- el model familiar únic enfront de la diversitat d'unitats familiars,
- el professorat d'un sol gènere,
- la masculinització i feminització en les primeres socialitzacions, quan es produeix el tracte diferent de les educadores quan, per exemple, ploren o fan malifetes,
- la invisibilitat de les dones en l'ús concret del llenguatge,
- la masculinització i feminització de l'estudi de determinades carreres,
- la qüestió de les cures i l'empatia cap a elles,
- la desigualtat en mostrar les emocions i la vulnerabilitat.

Tot aquest conjunt d'estereotips constitueixen l'anomenat currículum ocult, inserit a la societat, transmés pels adults moltes vegades sense ser conscients, per part del professorat, de la família i dels mitjans socials.

Atenent als estereotips enunciats el domini o la submissió es produirà constantment i fer el contrari es viurà com una transgressió per l'absència d'altres referents que seran necessaris per trencar aquest determinisme dels rols de les xiquetes i xiquets en els seus comportaments, les activitats i la perpetuació d'un sistema patriarcal.

En el trencament d'aquest determinisme caldrà tenir present i no descuidar la importància de la mirada adulta de com esperem que siga el xiquet o la xiqueta, quina imatge els atribuïm.

Per tal de saber quina és la situació del currículum ocult serà important valorar i verificar com arriben els adolescents estudiants a la Universitat ja que malauradament sovint ho fan sense cap informació en perspectiva de gènere. Davant aquesta situació es fa palesa la necessitat urgent de formar el professorat en perspectiva de gènere, sexisme i coeducació.

5.4 Marc de la coeducació

La Llei Orgànica d'Educació (LOE) 2/2006, de 3 de maig, estableix com a principi fonamental la igualtat efectiva d'oportunitats entre ambdós sexes. En els currículums explícits escolars vigents es contempla com un eix transversal; l'educació no pot ser discriminatòria per raons de sexe i atribuir valors i hàbits segons un o altre grup sexual. La forma de portar aquest principi a la pràctica és mitjançant la coeducació. És una metodologia educativa que té com a objectiu educatiu aconseguir la igualtat com a millor element de prevenció de la violència de gènere i eliminar-la a nivell estructural. Revisar les pautes sexistes i adoptar un nou món cultural i assumir els valors més positius del món femení i masculí, potenciar l'autoestima, l'adquisició d'estratègies de resolució de conflictes i de destresses de comunicació interpersonal.

La política institucional va engegar la maquinària dels Instituts de Dones a través dels Plans d'Igualtat transversals; les Guies de Coeducació per als centres educatius *del Instituto de la Mujer*, de l'Institut Català de la Dona i el Pla Director de Coeducació de la Generalitat Valenciana, entre altres, són uns referents importants.

La coeducació té com a objectiu educar en la igualtat a partir de la diferència, ser capaç d'afrontar-la. Les diferències són enriquidores i les desigualtats inacceptables. Els rols de comportament de gènere predeterminaran moltes de les decisions de les formes d'actuar. Davant aquesta realitat la coeducació proposa modificar aquesta gènesi incidint sobre la cultura. Davant allò determinarà uns objectius fonamentals, com construir una nova cultura en què siguen igual considerats els gèneres i els models de feminitat i masculinitat. I una crítica a tots els elements que ja no són vàlids i transmetre-ho així a hòmens i dones. Posar al centre les persones perquè les diferències seran bàsicament personals i no de grup. Estudiar, determinar i analitzar els estereotips per aconseguir la igualtat.

Que no es produïsquen socialitzacions, ni primàries ni secundàries, que legitimen hàbits i creences segons les quals es limita el capital humà i es naturalitza que les decisions que es prenen a la vida venen determinades pel sexe. Si elles tenen un rendiment acadèmic exitós, per què els estereotips condicionen la igualtat d'oportunitats per una cultura sexista i no pels rendiments? Una cultura, a més, que ha atribuït tradicionalment en elles els èxits a causes externes i en ells a capacitats internes.

5.5 Pràctica coeducativa

Per desenvolupar la pràctica coeducativa caldrà disposar d'una programació, dins del marc coeducatiu i la seua filosofia, amb la disponibilitat dels recursos humans i materials que possibiliten la viabilitat d'aquesta pràctica. Entre ells volem destacar les necessitats de formació de l'equip educatiu, la creació de nous materials i integrar-ho a les famílies, associacions de família, sindicats, serveis socials i sanitaris, associacions de barri i societat civil en general. Una acció educadora que valore indistintament l'experiència, les aptituds, l'aportació cultural i social de les dones i els hòmens en igualtat de drets, sense estereotips sexistes, i androcèntriques, ni actituds discriminatòries per tal de construir una societat sense subordinacions culturals i socials entre dones i hòmens. I per tot allò indispensable la formació del professorat en la inserció de la perspectiva de gènere a les aules. La transversalitat en tot el sistema educatiu des dels continguts dels llibres, llenguatge emprat pel professor...

Exercir unes competències amb una dimensió personal, interpersonal i social per a identificar els propis prejudicis i estereotips. En la dimensió social es podria prendre de referència un observatori i la interpretació de la realitat i de la mà de la resolució de conflictes vinculada a la gestió de les emocions; aprendre a conviure i actuar de manera autònoma i coherent. Aquests aprenentatges per a les criatures, segons el criteri coeducatiu, significa rompre amb les maneres úniques de fer masculines. Obrir un marc teòric feminista permetrà afirmar i

reconèixer que l'entorn és sexista. Tal com explica Marina Subirats⁴, podem citar a mode d'exemple, com el no mostrar la vulnerabilitat, en el cas dels xiquets, implicarà per a molts d'ells el tall d'una sèrie d'emocions com la tendresa i l'empatia per a mostrar-les; una qüestió lligada a les cures i el seu exercici, i a la reproducció de sistemes de violència.

La pràctica coeducativa, seguint la intervenció de la sociòloga Carme Ivars,⁵ desenvoluparà el potencial que permetrà als xiquets i xiquetes autodefinir-se com a ciutadans lliures, què ser, com sentir i com estimar. En les edats primerenques s'aprenen les normes de la vida mitjançant el joc i l'observació, després s'aniran dibuixant els itineraris de la formació. El gènere com a construcció social i cultural segons un procés de socialització i uns models de referència que s'aprenen i desaprenen necessitarà de la mirada adulta que estarà molt present amb la interpel·lació de la quotidianitat si aprova o desaprova la conducta de les xiquetes i xiquets. Quan més estereotipats siguen els missatges, menys llibertat hi haurà, més rigidesa i més probabilitat de violència de gènere. Serà indispensable introduir el diàleg i la reflexió crítica en els infants davant els estereotips. L'escola coeducativa està basada en la diversitat personal, en uns valors assumits de la transversalitat. La coeducació és una acció, una intervenció educativa on la educació afectiva-sexual es planteja des de la diversitat.

Conclusions i orientacions

-Durant la primera infància s'aprenen normes de vida que es van interioritzant des del moment del naixement, primer de forma inconscient però amb tota la força de referents que guiaran les conductes del futur.

- La socialització dels infants es produirà en els processos de socialització primària, com la família i els iguals, i els processos de socialització secundària, com l'educació i els mitjans de comunicació.

-La pràctica coeducativa des de la primera infància oferirà uns models de referència diferents als estereotips de gènere que permetran assumir la igualtat i l'equitat entre xiquets i xiquetes, que després seran les dones i hòmens del futur, i d'aquesta forma prevenir la violència de gènere.

- El diàleg i la reflexió crítica són inherents a la pràctica coeducativa i una eina necessària per desaprendre els estereotips de gènere.

- El desenvolupament de les lleis com a fet tangible amb polítiques públiques farà viable portar a terme l'adequada coeducació.

4 Sociòloga, filòsofa, exdirectora de l'Institut de la Dona.

5 Carme Ivars, sociòloga, compareixent a la sessió de la Comissió de Ciències del CVC realitzada el 7 d'octubre del 2020.

- Una prioritat política i pressupostària amb la formació de professionals adequats possibilitarà la gestió d'unes bones pràctiques per a una educació en la coeducació.

El present informe es remetrà seguint el protocol habitual establert. Així mateix a la Unitat d'Igualtat de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. A les Unitats d'Igualtat de la Universitat de València, de la Universitat Politècnica de València, de la Universitat Jaume I de Castelló, de la Universitat d'Alacant i de la Universitat Miguel Hernández d'Elx. I a les ponents, la doctora Sandra Molines i la sociòloga Carme Ivars.

Bibliografia

- Associació Coeducació (2017), *Coeducar en la infància amb els contes*. Ajuntament de Barcelona
https://ajuntament.barcelona.cat/ciutatvella/sites/default/files/plenari/fitxers/guiacontes_mail.pdf
- Bonal, X. (1998), *Canviar l'escola: la coeducació al pati de jocs*. Quaderns per a la coeducació 13, Institut de Ciències de l'Educació, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Butler, J.(1990), «Variaciones sobre sexo y género: Beauvoir, Wittig y Foucault», en Benhabib, S. *Teoría feminista y teoría crítica. Ensayos sobre la política de género en las sociedades de capitalismo tardío*. València, Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- Carreras, A. (2012), *La construcció de gèneres des del bressol, recerca sobre la construcció d'identitats a la primera infància: un estudi de cas a una llar d'infants a Barberà del Vallès*, guanyadora del projecte Ajuts a la Recerca Francesca Bonnemaison 2011-2012, Diputació de Barcelona.
- Carreras A. i C. Peraza (2011), *Coeducar de de l'àmbit local. Una aproximació al concepte de ciutats coeducadores*, Sèrie Igualtat i Ciutadania,17, Diputació de Barcelona.
- Roset, M (2008), *Guia de coeducació per als centres educatius: pautes de reflexió i recursos per l'elaboració d'un projecte de centre*. Departament d'Educació, Institut Català de les Dones, Barcelona, Generalitat de Catalunya
http://cgtense.pangea.org/IMG/pdf/guia_coeducacio_centres_educatius.pdf
- Manual de coeducació per a centres d'infantil i primària* (2009), [Regidoria de la Dona Ajuntament de Manresa, Institut Català de les Dones, Diputació de Barcelona.](http://www.ajmanresa.cat/web/fitxers/File/manual%20coeducacio%20primaria.pdf)
<http://www.ajmanresa.cat/web/fitxers/File/manual%20coeducacio%20primaria.pdf>
- Sales, A. G. Escrig, J. Ortí, i altres (2013), *Quadern d'Igualtat en ruta*, Fundació Isonomia, Universitat Jaume I Castelló.
http://isonomia.uji.es/wp-content/uploads/2013/06/PDF-igualtat_en_ruta-quadern_complet.pdf
- Subirats, M. i A. Tomé, (2007), *Balones fuera. Reconstruir los espacios desde la coeducación*. Barcelona, Ediciones Octaedro.
- Subirats, M. *La transmisión de los géneros en la escuela mixta*, Madrid, Instituto de la Mujer.

Terrasa, P. (2017), *Construcció dels rols de gènere al sistema educatiu. Anàlisi de l'àmbit de cultura i valors al currículum de primària de Catalunya*, treball fi de Grau Universitat Pompeu Fabra de Barcelona.

Vendrel, I. R. i altres (2014), "Estudis sobre l'equitat de gènere en el context de l'Educació Infantil", *Aloma*, revista de Psicologia i Ciències de l'Educació i de l'Esport 32 (1), 23-31.
<http://www.revistaaloma.net/index.php/aloma/article/view/219>

Villuendas, Mª Dolores i Angel J. Gordo, coord. (2003), *Relaciones de género en Psicología y educación*, Conserjería de Educación, Dirección General de Promoción Educativa, Comunidad de Madrid.